

Idesbald Goddeeris, *La Grande Emigration polonaise en Belgique (1831-1870). Elites en masses en exil à l'époque romantique* (Frankfurt am Main: Peter Lang, 2013, 552 pp., ISBN 978 3 631 63391 5).

La Grande Emigration polonaise en Belgique is een herwerkte versie van een deel van het doctoraatsproefschrift van Idesbald Goddeeris, die ondertussen al vele jaren hoofddocent is aan de afdeling Geschiedenis van de KU Leuven en een rijke onderzoeksexpertise heeft opgebouwd in onder meer de geschiedenis van migratie, Oost-Europa en transnationale bewegingen. Deze thema's staan eveneens centraal in dit vlot geschreven, systematisch opgebouwd, rijkelijk gedocumenteerd en mooi uitgegeven werkstuk, dat de migratiepatronen en politieke activiteiten van Poolse ballingen in België tussen 1831 en 1870 onder de loep neemt. Hiertoe maakt de auteur gebruik van een uitgebreide en veelzijdige collectie bronnen, van persoonlijke archieven, correspondentie, periodieken, publicaties en *mémoires*, tot documenten uit lokale politiearchieven en de vreemdelingendossiers van de nationale *Sûreté Publique*. Dit materiaal levert de bouwstenen voor een uitgebreide contextualisering en prosopografie van in totaal 1019 geïdentificeerde Poolse emigranten die tussen 1830 en 1870 in België verbleven hebben.

Het spreekt voor zich dat de dubbele expertise van de auteur, als slavist en historicus, een onontbeerlijke troef was in het combineren van dit veelzijdige Poolse en Belgische bronnenmateriaal, alsook een noodzakelijke voorwaarde voor het overbruggen van de disciplinaire kloof die er tot nog toe bestond tussen de sterk gefocuste en soms hagiografische Poolse studies rond negentiende-eeuwse ballingen enerzijds, en de bredere sociaal-politieke historiografie rond migratie, ballingen en *politiques d'exil* anderzijds. Het is dan ook de expliciete bedoeling van de auteur om deze kloof te overbruggen en de specifieke casus van Poolse migranten in België te onderzoeken in relatie tot een aantal bredere debatten in de internationale literatuur over migratie en transnationale politieke ontwikkelingen in de negentiende eeuw. In zijn uitgebreide inleiding werkt de auteur systematisch zijn drie centrale onderzoeksvragen uit in relatie tot deze bredere debatten: In welke mate waren de 'ballingen' die het onderwerp van deze studie zijn, een bijzonder type migranten? Hoe effectief was hun politieke activiteit? En in welke mate had hun vestiging te maken met een bijzonder 'gastvrij' Belgisch migratiebeleid?

Deze drie centrale onderzoeksvragen vormen de leidraad voor de opbouw van het boek, dat na de inleiding in twee grote delen uiteenvalt. Het eerste deel behandelt de migratietrajecten en vestigingspatronen van de Poolse migranten in België en beslaat vier hoofdstukken. Hoofdstuk I.1 behandelt op eerder kwantitatieve wijze de migratiepatronen van 276 vluchtelingen die in de jaren na de mislukte Poolse Novemberopstand van 1830 in België terechtkwamen, hoofdstuk I.2 bespreekt de aantrekkingsfactoren die hen naar België leidden, hoofdstuk I.3 vergelijkt hun vestigingskenmerken met die van 'gewone' migranten, en hoofdstuk I.4 herhaalt de analyse voor de 100 à 200 Polen die in het kielzog van de mislukte Januariopstand van 1863-1864 in België verbleven. Uit deze analyses blijkt dat vele Polen slechts tijdelijk in België verbleven, en slechts een minderheid rechtstreeks naar België trok: veel belangrijker was de uitwisseling met Frankrijk, en in mindere mate Engeland. De aantrekking van België was dan ook niet zozeer toe te schrijven aan een grote 'gastvrijheid', maar eerder aan de geografische nabijheid van Frankrijk (waar veruit de grootste Poolse gemeenschap verbleef), de vertrouwdheid met de Franse taal, en de relatief goedkope kosten voor levensonderhoud, in het bijzonder voor meer gegoede milieus. Sociale netwerken en familiebanden speelden hierbij een versterkende rol. Zo oefende in het bijzonder het langdurig verblijf van historicus en politiek spilfiguur Joachim Lelewel een belangrijke aantrekking uit op zijn landgenoten. In termen van verblijfsduur, vestigingsplaats, beroepsstructuur en huwelijks- en integratiepatronen vallen eveneens vooral gelijkenissen op met 'gewone' immigranten. Hoewel hun migratie grotendeels om politieke redenen geïnitieerd was, bleken deze 'ballingen' zich dus in vele opzichten te gedragen zoals gewone migranten. Dit was des te meer het geval voor het cohort dat na 1864 in België aankwam, dat een nog gevarieerder profiel kende, alsook een belangrijk aandeel wier migratie niet om politieke redenen ingegeven was.

Met deze bevindingen neemt de auteur radicaal stelling tegen een eerder hagiografische en romantische traditie die negentiende-eeuwse (Poolse) ballingen omwille van hun politieke drijfveren als een 'uitzonderlijke' categorie van migranten beschouwt, en levert hij belangrijke munitie voor het pleidooi van verscheidene migratiehistorici zoals Jan en Leo Lucassen om de dikwijls arbitraire grenzen tussen zogenaamd 'politieke' en 'economische' migratie ter discussie te stellen. In relatie tot Belgische historiografie nuanceert hij in navolging van onder meer Anne Morelli de veronderstelde 'gastvrijheid' van België ten aanzien van politieke vluchtelingen.

In het tweede deel gaat Goddeeris dieper in op de politieke activiteiten van de Poolse ballingen. De centrale vraag in deze hoofdstukken is die naar de effectiviteit van hun politieke activiteit in relatie tot de doelstellingen zoals die door de actoren zelf geformuleerd werden. In hoofdstuk II.1 argumenteert de auteur dat de zogenaamde 'polonofilie' van verscheidene Belgische politieke milieus, van radicale democraten tot aristocratische kringen, sterk ingegeven was door eigenbelang en globaal genomen weinig effect had wat betreft het propageren van de Poolse kwestie. Ook de Poolse 'diplomatie d'exil' door het conservatief-aristocratische netwerk rond Adam Jerzy

Czartoryski vanuit het Parijse 'Hôtel Lambert', onderzocht in hoofdstuk II.2, was op de keper beschouwd weinig effectief in het uitbouwen van een permanente politieke invloed in België, noch in het mobiliseren van Poolse ballingen uit monarchistische milieus. Aan de andere zijde van het politieke spectrum waren ook de politieke activiteiten van radicaal democratische Poolse ballingen, onderzocht in hoofdstuk II.3, ten prooi aan een aantal structurele problemen die hun revolutionaire effectiviteit sterk beperkte: te sterke betrokkenheid bij Belgische politieke kwesties kon leiden tot uitwijzing, pogingen tot internationale agitatie liepen dikwijls achter op de feiten, terwijl de band met wat leefde bij de Poolse bevolking verwaterde door hun langdurige afwezigheid. Het resultaat was dat de politieke focus zich steeds meer richtte op interne discussies binnen de Poolse migrantengemeenschap, wat de politieke slagkracht verder onderuithaalde en een na verloop van tijd een demobiliserend effect had. Indicatief voor deze politieke heroriëntatie zijn volgens Goddeeris de Belgische publicaties van Poolse ballingen, die het voorwerp vormen van hoofdstuk II.4. Literaire en historische werken – eerder dan politieke geschriften – vormden hierbij de hoofdmoot, terwijl politieke werken dikwijls betrekking hadden op interne, persoonlijke polemieken binnen de Poolse gemeenschap. De ironie van de geschiedenis, zo merkt Goddeeris op, is dat de impact van hun geschriften uiteindelijk niet zozeer lag bij de eerder kleingeestige politieke epistels die slechts door een beperkte kring gelezen werden, maar juist bij de ruimere bijdrage die hun historische en literaire werken leverden tot de verdere ontwikkeling van een Pools bewustzijn en een Poolse identiteit.

De eindconclusie van dit werk is dus vooral een nuancering van het uitzonderlijke migratiekarakter en van het politieke belang van de 'Grande Emigration'. Daarmee levert de auteur een originele en wezenlijke bijdrage tot zowel de migratiegeschiedenis als de politieke geschiedenis van negentiende-eeuws België, Polen en Europa, waarmee andere onderzoekers in de toekomst de dialoog zullen moeten aangaan. Bijzondere troeven van het werk zijn de rijk gedocumenteerde en gecontextualiseerde empirische basis, de combinatie van kwantitatieve en kwalitatieve onderzoeksmethoden, en de systematische, genuanceerde argumentatie die elk hoofdstuk kenmerkt. Vernieuwend is het streven om thema's en onderzoeksvragen samen te brengen die dikwijls in onderscheiden subdisciplines en/of nationale tradities bestudeerd worden, in het bijzonder sociale migratiegeschiedenis en politieke transnationale geschiedenis enerzijds, en de Poolse, Belgische en internationale historiografie anderzijds. Tegelijk vormt de poging om te communiceren met verschillende doelgroepen de achilleshiel van het werk. Zo verleidt de strakke opdeling van het boek mogelijk velen ertoe om ofwel enkel het eerste deel (in het geval van migratiehistorici) ofwel enkel het tweede deel (in het geval van politiek historici) te lezen, waarbij de meerwaarde van de combinatie van beide analysekaders dreigt verloren te gaan. De keuze om het werk in het Frans te schrijven en uit te geven, is ingegeven door de wens om in dialoog te treden met een negentiende-eeuwse en Poolse traditie die eerder het Frans dan het Engels machtig is. Tegelijk bemoeilijkt dit mogelijk

het bereiken van een internationaal lezerspubliek dat steeds meer eerder Engels dan Frans leest.

Anne Winter, Vrije Universiteit Brussel